

Л. П. Михно

Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка

ЗНАЧЕННЯ ЗАПОВІДЕЙ РІДНОМОВНОГО ОBOB'ЯЗКУ І. І. ОГІЄНКА ДЛЯ СТАНОВЛЕННЯ МОВНОКУЛЬТУРНОЇ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА

Стаття присвячена осмисленню педагогічно-просвітницьких ідей І. І. Огієнка в аспекті рідномовного виховання та навчання. Схарактеризовано зміст заповідей рідномовного обов'язку як концептуальних засад педагогічної діяльності. З'ясовано їх креативний, виховний, культурологічний, гуманістичний потенціал. Обґрунтовано значущість міркувань ученого, його педагогічної концепції для формування мовнокультурної особистості вчителя української мови. Визначено і схарактеризовано складники мовнокультурної особистості вчителя-словесника на основі заповідей рідномовного обов'язку.

Ключові слова: рідномовні обов'язки, мовнокультурна особистість учителя-філолога, мовна освіта, мовно-освітній процес, компоненти мовнокультурної особистості вчителя-філолога.

Питання мовної освіти – одне із першочергових у сучасному педагогічному дискурсі. Дотичними до нього є питання мовної/ мовленнєвої культури у профільному/ професійному навчанні, питання здійснення мовної політики у суспільстві, питання формування мовної особистості взагалі та мовної особистості українського словесника у світлі вимог модернізації освіти зокрема та ін. Мова виконує державотворчу роль. Тому мовна проблема (проблема мовної політики, проблема державної мови, проблема національної мови) у певному суспільстві набуває особливої ваги. Освіта виступає тим континуумом, що багато в чому визначає місце мови в суспільстві, сприяє підвищенню її престижу, популяризує й утверджує з-поміж інших мов. Освітній простір для мови надто значущий. Одночасно зростає вага й учителя-філолога: «Сучасна соціокультурна ситуація в Українській державі потребує вчителя-словесника, який би був висококваліфікованим фахівцем, що володіє системними знаннями, навичками і вміннями з лінгвістичних, літературознавчих, психологічних, педагогічних наук, володіє ефективними сучасними методиками навчання і виховання; який би рівночасно був культурологом і державником, тобто всебічно розвиненою і культурно обізнаною людиною та провідником ідей державотворення і демократизації країни» [7, с.69]. І. Огієнко доволі чітко й конкретно вказав на роль учителя (і не тільки словесника) у розвії рідномовних традицій, рідномовної культури, рідномовної освіти, взагалі рідномовного суспільства – національної держави. Вважаємо, що міркування ученого доволі суттєві, відповідають потребам сьогодення. Узагальнення досвіду І. Огієнка, аналіз його ідей з подальшим неухильним упровадженням у практику дозволить глибоко і всебічно українізувати наш національний освітній процес. Зазначене слугує доказом актуальності обраної тематики дослідження.

Педагогічним, лінгводидактичним, просвітницьким ідеям І. Огієнка приділяли увагу такі вчені, як О. Біла, А. Білан, С. Болтівець, Я. Ганіткевич, С. Я. Єрмоленко, Л. Кудрик, І. Кучинська, Л. Ляхощка, В. Ляхощкий, С. Мартиненко, А. Марушкевич, Л. Мовчун, Л. Орехова, В. Пашенко, В. Постолий, Т. Роняк, М. Скалецький, М. Тимошик, З. Тіменник, І. Тюрменко та ін. Скажімо, засвідчено зацікавлення педагогічною спадщиною І. Огієнка в аспекті розвитку сучасної на-

ціональної школи (С. Мартиненко), висловлюваннями І. Огієнка про рідномовні обов'язки (А. Марушкевич), про рідномовні обов'язки у процесі вивчення іноземних мов (О. Ковтун (Бугайчук)) поглядами вченого на роль мови у вираженні національної психіки, душі й свідомості народу (С. Болтвівець), міркуваннями мислителя про те, як виховати гуманну особистість школяра (Г. Опанасюк) та як плекати духовні цінності дітей і молоді (І. Кучинська) та ін. Однак у розвідках цих учених не окреслено значущість заповідей рідномовного обов'язку саме вчителя української мови. Вважаємо, що думки І. Огієнка з цього приводу вимагають пильної уваги та якнайширшої популяризації. Заповіді рідномовного обов'язку повинні стати дороговказом для молоді, студентства, зокрема майбутніх учителів української словесності.

Мета нашого дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати зміст заповідей рідномовного обов'язку І. Огієнка в світлі сучасних проблем національного освітнього, культурного, державотворчого процесів, визначити їх фундаментальну роль у формуванні мовнокультурної особистості вчителя-філолога, з'ясувати креативний потенціал заповідей, що є орієнтиром педагогічної діяльності взагалі.

Основним осердям педагогічної концепції І. Огієнка була ідея впровадження в зміст освіти національного компонента як важливого складника для формування освічених і висококультурних патріотів: «Розглядаючи мову як найсуттєвіший засіб виховання дітей, учений вважав її унікальним інструментом пізнання навколишнього світу» [10, с.407]. Саме завдяки рідній школі можливе використання цього інструмента повною мірою.

І. Огієнко формує два блоки заповідей: «Найперші рідномовні обов'язки кожного громадянина» та «Десять найголовніших мовних заповідей свідомого громадянина». Сутність цих заповідей можна звести до таких основних положень:

1. Мова забезпечує існування нації. Мова становить осердя держави, державної політики. Держава визначає мовну політику у суспільстві. Рідномовна політика повинна стати складником національної політики.
2. Обов'язок кожного свідомого громадянина берегти честь рідної мови.
3. Кожен повинен спілкуватися тільки рідною мовою, навіть на чужині.
4. Кожний свідомий громадянин повинен вивчати і знати свою мову, сприяти розвитку культури рідної мови, дбати про те, щоб була одна літературна мова, вимова й правопис.
5. Кожний свідомий громадянин мусить підтримувати рідномовні видання.

Як справедливо відзначає Л. Мацько, «час зобов'язує вчителя й викладача української мови та літератури стати яскравою особистістю, інтелектуальною й інтелігентною, високоосвіченою і шляхетно вихованою, чутливою до учнів і студентів, відкритою до нових знань і вмінь» [7, с.69]. Ключовим поняттям сучасної української освітньої системи стало поняття мовної/ мовнокультурної особистості вчителя, розуміння якого пов'язуємо з діяльністю інтелектуальною характеристикою людини. У свою чергу означене поняття ґрунтується на понятті мови як найважливішого знаряддя розумового і почуттєвого освоєння світу людиною [1, с.318]. Отже, вчитель-філолог за своїм призначенням, покликанням повинен сам бути високоосвіченою мовнокультурною особистістю, і навчити цим якостям учнів.

Суттєвими та ґрунтовними у питанні формування мовнокультурної особистості є міркування І. Огієнка. На основі розвідок вченого можемо сформулювати такі головні положення, що визначають сутність мовнокультурної особистості вчителя-словесника, вказують на умови, шляхи та способи її станов-

лення. Це, зокрема, такі її складники, що їх виокремлюємо у філософії рідномовного обов'язку як структурованої системи знань, законів та настанов: мовна свідомість, мовний патріотизм, мовна компетентність, мовленнєва / комунікативна компетентність, мовленнєва поведінка, мовні здібності.

1. Формування мовної свідомості громадянина, що розуміє значущість, цінність, обов'язковість рідної мови, рідномовного спілкування, необхідність ведення рідномовної політики у суспільстві, – одне з першочергових завдань рідномовного обов'язку.
2. Рідномовний патріотизм повинен стати невід'ємним складником духовної національної життєдіяльності. Кожен зобов'язаний проїнятися любов'ю, повагою до рідної мови, кожен мусить пишатися рідною мовою, берегти і охороняти її честь: «Хто не береже честь своєї рідної мови, той підкопує основи своєї нації» [10, с.38]. Перебуваючи на чужині, кожен повинен користуватися скрізь своєю рідною мовою [10, с.39].
3. Мовна компетентність – це обов'язкове знання мовних законів, правил мови, культури мови. Насамперед – знання і послідовне використання соборної літературної мови й вимови, соборного правопису. Літературна мова є головним двигуном розвитку «духової культури народу», найміцнішою її основою [10, с.41].
4. Мовленнєва/ комунікативна компетентність полягає, за І. Огієнком, у виробленні знань, умінь і навичок до мовного спілкування, здійснюваного на основі соборної літературної мови та вимови.
5. Мовленнєва поведінка зводиться до усвідомленого використання у всіх сферах життєдіяльності рідної мови, – точніше соборної літературної мови і вимови, соборного правопису, дотримання правил культури мови. Кожен свідомий громадянин зобов'язаний дбати про розвиток культури своєї літературної мови.
6. Мовні здібності є результатом свідомої роботи над своєю мовою, результатом роботи з мовним матеріалом, показником духової зрілості окремої особи в царині мовнокультурної діяльності.

Становлення мовнокультурної особистості вчителя-філолога немислиме без усвідомлення та прийняття позиції І. Огієнка щодо рідномовної політики у суспільстві, рідномовної преси («рідномовна преса – то головний двигун розвитку рідної мови» [10, с.54]) та рідномовних видань, які повинні базуватися на літературній мові («Преса, що видається тільки говірковими мовами й місцевим правописом, сильно шкодить єдності свого народу й спиняє розвиток соборної літературної мови» [10, с.55], використання живої рідної мови у церкві («Кожна віра найміцніше зв'язана з рідною мовою народу, бо рідна мова – то основний родючий ґрунт кожної віри. Рідна мова – шлях до Бога»; «Усі церковні Богослужіння мусять відправлятися тільки живою мовою свого народу, як то було й у давнину» [10, с.55]). Особливо слухними є зауваги митрополита Лларіона стосовно школи та науки і рідної мови. Школи, на думку вченого, повинні бути тільки рідномовними: «бо тільки вони виховують свідому націю» [10, с.60]. Кожна культурна нація повинна прагнути до створення вищих національних рідномовних шкіл. Кожний учений зобов'язаний знати свою соборну літературну мову й вимову та соборний правопис, а також науку про рідномовні обов'язки [10, с.73].

Для того, щоб пізнати істинні шляхи і способи формування світогляду майбутнього вчителя-філолога, треба уважно ознайомитися з розділом «Учитель і рідна мова». На думку І. Огієнка, кожен учитель мусить досконало знати свою соборну літературну мову й вимову, соборний правопис; говорити тільки взірцевою рідною літературною мовою й вимовою; працювати для на-

укового вивчення своєї рідної мови; збирати діалектний матеріал; знати науку про рідномовні обов'язки і навчати учнів цим обов'язкам, проводити позаурочну та позашкільну роботу з рідної мови. Треба нагадати, що І. Огієнко підкреслював: «Учитель рідної мови мусить пильнувати, викликати в своїх учнів любов, пошану та зацікавлення до рідної мови, а це приведе їх до глибокого вивчення її» [10, с.62]. Майбутній педагог, особливо словесник, зобов'язаний усвідомити те, що він відповідає за розвиток рідномовного суспільства.

Значення рідномовних заповідей І. Огієнка для становлення цілісної, високоосвіченої, компетентної, національно свідомої особистості вчителя рідної мови полягає в тому, що вони:

- 1) спонукають до глибокого, вдумливого і різнобічного вивчення та застосування соборної літературної мови, вимови і правопису, до поширення науки про мову; підкреслюють значущість мовленнєвої поведінки учителя;
- 2) визначають важливість культуромовної діяльності індивіда взагалі, вчителя – зокрема;
- 3) утверджують вагу та цінність рідної мови, рідномовної політики у суспільстві;
- 4) вказують на важливість виконання рідномовних обов'язків для становлення духовної зрілості індивіда, особливо ж – учителя;
- 5) мають потужний виховний вплив: сприяють вихованню мовної свідомості, стійкої рідномовної позиції, любові до рідної мови, потяг до культуромовної, рідномовної наукової діяльності;
- 6) орієнтують здійснювати активну діяльність в утвердженні рідної мови в усіх галузях життя;
- 7) заохочують до культивування рідної мови в родині та ін. як обов'язкового чинника неофіційного спілкування; вчитель повинен стати взірцем використання рідної мови в сім'ї;
- 8) формують свідому громадянську позицію вчителя-філолога як громадянина-патріота, діяльність якого спрямована на утвердження рідномовних ідеалів у суспільному житті;
- 9) переконують у важливості, глобальності розв'язання мовних проблем для розвитку народу, самоутвердження нації і разом з тим визначають роль учителя-філолога в цьому напрямку;
- 10) спонукають особистість учителя до самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення в царині рідномовної стихії;
- 11) підкреслюють відповідальність учителя рідної мови в суспільстві як духовного провідника нації.

Отже, особистість учителя рідної мови безпосередньо пов'язана з реалізацією національної політики у державі.

У цілому рідномовні заповіді І. Огієнка – то настільні правила мовної, мовленнєвої, культуромовної поведінки вчителя-філолога, орієнтир для його діяльності, життєвої позиції. Вони охоплюють всі галузі буття, організують творчий потенціал учителя як людини, індивіда, громадянина, науковця. Фактично, заповіді засвідчують, якою повинна бути культуромовна особистість учителя-словесника. Духом самовідданої любові, поваги, шани до рідної мови пронизані ці заповіді. Їхня висока інформаційність, конкретність та лаконічність, витончена систематизованість, доступність у сприйнятті та переконливість слугують як найліпшому засвоєнню з подальшим втіленням у життя. Знання і виконання рідномовних заповідей І. Огієнка для вчителя-філолога є обов'язковим.

Список використаних джерел:

1. Єрмоленко С.Я. Мова і українознавчий світогляд : монографія / С.Я. Єрмоленко. – К. : НДПУ, 2007. – 444 с.
2. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності: (стилістика та культура мови) / С.Я. Єрмоленко. – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
3. Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / уклад.: О.О. Любар ; за ред. В.Г. Кременя. – К. : Знання, 2005. – 767 с.
4. Кремень В.Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн. – К. : Книга, 2005. – 528 с.
5. Лінгвістичні студії: на пошану корифею: Збірник наукових праць і вітань із нагоди 90-ліття від дня народження доктора філологічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Сергія Івановича Дорошенка. – Харків, 2014. – 424 с.
6. Мала філологічна енциклопедія / уклали: О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. –К. : Довіра, 2007. – 478 с.
7. Мацько Л. Українська мова в освітньому просторі: навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» / Л. Мацько. – К. : Вид-во імені М.П. Драгоманова, 2009. – 607 с.
8. Огієнко І.І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / упоряд., автор істор. біограф. нарису та прим. М.С. Тимошик. – К. : Либідь, 1995. – 296 с.
9. Огієнко І.І. Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства / І.І. Огієнко. – К. : Обереги, 1994. – 72 с.
10. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Рідна мова / І. Огієнко (митрополит Іларіон) ; упоряд., авт. передмови та коментарів М.С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука. – 436 с.
11. Огієнко І.І. Українська культура. коротка історія культурного життя українського народу: курс, читаний в українському народному університеті. – репринтне відтворення вид. 1918 р. / І.І. Огієнко. – К. : МП «Абрис», 1991. – 272 с.
12. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Пехота. – К. : А.С.К., 2002. – 255 с.
13. Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. : навчальний посібник / за ред. О.В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005.
14. Федик О. Мова як духовний адекват світу (дійсності) / О. Федик. – Львів : Місіонер, 2000. – 299 с.

The article is devoted to understanding the pedagogical and educational ideas Ogienko native language in terms of education and training. Author determined content commandments native language required acting as conceptual foundations of educational activities. Found is found out their creative, educational, cultural, humanistic potential. Substantiated the importance of scientific reasoning, his pedagogical concept for the formation of the individual teacher native language Ukrainian defined and characterized components cultural language individual teacher-language and literature from the commandments native language required acting.

Key words: native language required acting, native language personality of the teacher-philologist, language education, language-learning process, components cultural language individual teacher-philologist.

Отримано: 23.02.2015 р.